

Світлана Чередніченко

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА
ЗМІСТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ
(1959–1990 рр.)**

У статті розглядається проблема розвитку культурологічної складової змісту дошкільної освіти. Визначено чинники, що впливали на зміст освіти. Проаналізовано програми виховання і навчання у дитячому садку під кутом зору провідної радянської ідеології. Розкрито основні засади, на яких будувалася дошкільна освіта та внесок української діаспори у розвиток порушеної проблеми.

Ключові слова: культурологічна складова змісту дошкільної освіти, чинники, програмне забезпечення.

Розбудова сучасного суспільства потребує оновлення змісту дошкільної освіти, що передбачає всебічний розвиток культури особистості. Можна стверджувати, що кожне покоління, в будь-який історичний період визначаючи зміст освіти дітей, спиралося на культурологічні знання людей (їх звичаї, традиції тощо). Розпочинати культурологічне виховання особистості потрібно в дошкільному віці, адже саме цей період є базовим для виховання смаків, почуттів, уявлень.

Звернення до наукової літератури дало змогу дійти висновку, що вагомий внесок в обґрунтування змісту та принципів дошкільної освіти зроблено вітчизняними вченими: Л. Артемовою, І. Бехом, А. Богуш, З. Борисовою, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Н. Кудикіною, В. Кузьменко, З. Нагачевською, Т. Піроженко, З. Плохій, Т. Поніманською, Т. Степановою, І. Улюкаєвою та ін.

Окремі теоретичні та практичні проблеми дошкільного виховання, а саме різноманітні елементи культурологічної складової, в тому числі і в регіонах досліджували: А. Богуш, Е. Вільчковський, Л. Кадирова, Л. Калуська, В. Лаппо, Н. Лисенко, Г. Рего, Л. Редькіна та ін.

Незважаючи на значну кількість сучасних наукових досліджень, що торкаються даної проблеми, вивчення практики дошкільних закладів освіти щодо культурологічного виховання дітей свідчить про недостатній рівень забезпечення цього процесу. З огляду на це виникає нагальна потреба у вивченні та переосмисленні історико-педагогічного досвіду минулого, що сприятиме розв'язанню проблеми культурологічної складової у змісті дошкільної освіти.

Мета статті полягає в розкритті історичних аспектів розвитку культурологічної складової змісту дошкільної освіти в досліджуваній

період та визначення чинників впливу на культурологічний розвиток освіти в даний період.

Розвиток культурологічної складової у змісті дошкільної освіти не можливо проаналізувати, не звернувшись до розвитку культури та освіти в даний період. Аналіз архівних, законодавчих та програмно-методичних матеріалів засвідчив, що в період з середини ХХ століття до 1990 р. відбулися зміни як в культурному розвитку держави, так і в змісті дошкільної освіти.

ХХ століття – трагічний період у розвитку української нації та її культури. Криза культури вплинула і на сферу освіти, яка, як відомо, повинна виконувати в суспільстві два завдання: по-перше, навчання, професійна підготовка молодої людини до суспільно-виробничої діяльності, виконання конкретних службових обов'язків; по-друге – виховання, тобто відтворення і спадкоємність культури через особистий розвиток людини [5]. Наука й освіта в радянській Україні розвивалася в умовах централізованого планування. Відповідно до комуністичної доктрини, перш за все, приділялася увага розвитку матеріального виробництва та воєнної промисловості [1].

За дослідженням Д. Дзвінчука розвиток освіти в СРСР детермінувався насамперед державними впливами, а тому цілковито залежав від тієї політичної й економічної ситуації, яка складалася в країні. Набагато меншим – хоч і відмінним від нуля – був вплив внутрішньої логіки та особливостей системи освіти і педагогіки [2, с. 110].

В.Огнев'юк характеризує систему освіти Радянської України, наголошував, що період від другої половини 60-х до початку 80-х рр. характеризувався посиленням ідеологічним тиском на систему освіти, її русифікацією та включанням до механізму ідеологічного протистояння двох світових систем. Кінцевою системою здійснюваної політики було формування усередненої для всіх етносів радянської імперії мовно-культурної реальності, трансформація самобутніх і окремих культур в універсальну ціннісну систему приписів, норм та ідеалів поведінки, формування «нової історичної спільноти» – радянського народу, для якого верховним ідеалом були б настанови та догмати панівної ідеології, в даному разі – комуністичної [6, с. 67]. Така система мала подвійні виміри. З одного боку, вона сягала кожної людини будь-якого віку, охоплюючи практично все населення, з другого – радянська система освіти була спрямована на імплементацію вимог тоталітаризму [6, с. 75].

Великого значення для розвитку дошкільного виховання мала Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого розвитку дитячих дошкільних установ, поліпшенню виховання та медичного обслуговування дітей дошкільного віку» від 21 травня 1959 р. Постанова передбачала цілу систему заходів матеріального і педагогічного характеру. Як зазначено в Постанові: «Доручити Академії педагогічних

наук РСФСР разом з Академією Медичних наук СРСР розробити єдину програму виховання дітей переддошкільного і дошкільного віку» [4].

Розробку нової програми було доручено Академії педагогічних наук разом із Академією медичних наук СРСР. В основу нового документу було покладено дані досліджень у галузі дошкільної педагогіки, дитячої психології, поєднані з узагальненим практичним педагогічним досвідом.

Програма виховання в дитячому садку (Затверджена колегією Міністерства освіти УРСР) 1962 р. (перевидана в 1964–1986 рр.) передбачала виховання дітей, починаючи з першого року життя до вступу до школи. У ній визначено основні завдання (актуальні для того часу) всебічного формування особистості дитини в процесі її діяльності, а також обсяг знань, умінь та навичок, які дитина повинна набути в дошкільному віці.

Велика увага в програмі приділялася вихованню культурно-гігієнічних навичок, праці (виконання доручень, допомога дорослим, праця дорослих), самостійності в самообслуговуванні. В даній програмі вперше виховання культурно-гігієнічних навичок і самостійності виокремлено в окремий розділ «Виховання культурно-гігієнічних навичок та самостійності», згідно якого виховання даних навичок починається з року і шести місяців. В розділі «Ознайомлення дітей з навколишнім життям та розвиток мови» одним із завдань стоїть виховання звукової культури мови [7].

В той же час, аналіз архівних матеріалів, а саме доповідних записок та довідок управління до Ради Міністрів УРСР та ЦК КП України, доводить, що матеріальна база дошкільних закладів залишається незадовільною; низький рівень навчально-виховної роботи в дошкільних закладах; мало використовується пісенний фольклор, створений українським народом; не обробляються українські пісні, які б можна було використовувати в роботі з дітьми. Але разом з тим, особлива увага приділяється культурно-гігієнічним навичкам, вихованню культури мови дітей тощо [13–15].

Вагомий внесок у розвиток національної культури, збереження її надбань, ознайомлення з ними світової громадськості в ці роки зробила українська діаспора [3].

У 1977 році в Торонто, Онт. Канада було випущено збірник виховних матеріалів для українських родин і дитячих садків. Збірник містив завдання дошкільного виховання, де зазначалося, що сучасне виховання наголошує вагу дошкільного віку, компензативної (доповнювальної) програми і осередків опіки над дітьми (дейкер). Компензативна програма має на меті допомагати дітям з культурно і економічно відсталих родин і підготувати їх краще до школи. В програмі підбірка матеріалів українською мовою, літературних, мистецьких завдань тощо. Дана програма, в основу якої покладена українська культура, спрямована на розвиток творчих здібностей дитини [10].

Відповідно до змісту освітньо-виховної роботи, що зазначено у

програмах виховання та навчання дітей, здійснювалася розробка навчально-методичного забезпечення. Так, у 1981 р. вийшла «Програма та методичні рекомендації морально-етичного виховання дітей дошкільного віку». Завдання морально-етичного виховання включали: виховання любові до Батьківщини, В. І. Леніна, радянського народу, навичок культурної поведінки тощо [9, с. 3].

Як зауважує І. Улюкаєва, в той період: «Одним із завдань морального виховання дошкільнят було визначено патріотичне виховання, що означало «виховання безмежної любові до соціалістичної Батьківщини, радянського народу. Його боротьби за комунізм». Підкреслені слова є суттєвими для розуміння сутності патріотизму, патріотичного виховання... Майже всі напрями виховання отримували слова-прикладки: «соціалістичне», «радянське», «комуністичне»: «комуністична мораль», «виховання комуністичного ставлення до праці», «радянська дитина» та ін. Це стало професійною термінологією, яка закріпилася в педагогічній літературі і якою користувалися як штампами» [11, с. 175].

У 80-ті роки ХХ століття відбулися зміни у розвитку суспільного дошкільного виховання, що позначилося як на змістовому, так і на організаційному рівні. Це дало поштовх до нової реформи дошкільної освіти.

У постанові «Про подальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовки дітей до навчання в школі» (1984 р.) вказувалося, що відповідно до основних напрямків реформи загальноосвітньої і професійної школи здійснити заходи по подальшому розвитку суспільного дошкільного виховання дітей, поліпшити роботу по всебічному розвитку дітей дошкільного віку і забезпечити підготовку їх до навчання в школі [12, с. 484].

У зв'язку з реформою загальноосвітньої та професійної школи Інститутом дошкільного виховання АПН СРСР було створено «Типову програму виховання і навчання у дитячому садку», затверджену Міністерством освіти СРСР (1984 р.). Дана Програма була основою для розробки програм у союзних республіках. У ній вказувалося, що основний зміст повинен зберігатися, заперечувалося скорочення або розширення програми, але було наголошено на регіональному підході до змісту дошкільного виховання, його уточнення в межах кліматично-географічних, економічних, культурних особливостей.

В 1986 р. в Україні було видано «Програму навчання і виховання в дитячому садку». Порівняно з попередніми в новій було збагачено зміст, підвищено вимоги до рівнів розвитку різноманітних видів діяльності дітей; були викладені основи фізичного, розумового, морального, трудового, естетичного виховання дітей [8].

Таким чином, на підставі аналізу архівних матеріалів та навчально-методичного забезпечення радянського періоду, робимо висновок про те,

що культурологічна складова не була виокремлена у змісті дошкільної освіти, а розкривалася в контексті завдань, що реалізувалися у різних видах діяльності. Також зазначимо, що у програмах радянського періоду основна увага приділялась вихованню культури поведінки, культури мовлення, культури праці тощо.

Отже, ретроспективний аналіз джерел дав підстави виявити чинники, які впливали на зміст культурологічної складової дошкільної освіти в зазначений період: соціально-політичні – обмеження державної освітньої політики (русифікація); соціально-економічні – відсутність коштів; брак дошкільних навчальних закладів, кваліфікованих вихователів; культурологічні чинники – заборона української мови; знехтування українськими звичаями, традиціями).

Проте наше дослідження не вичерпує всієї широти питання. Подальшої уваги, на наш погляд, потребує більш глибоке дослідження елементів культурологічної складової у змісті дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д. Світова та українська культура : навчальн. посібн. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – Львів : Світ, 2004. – 344 с.
2. Дзвінчук Д. І. Розвиток освіти як суспільної цінності: історико-філософський дискурс / Д. І. Дзвінчук // Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси : наук. пр. за матер. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти» ; авт. кол.: В. Г. Кремень, О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, В. О. Огнев'юк та ін. – К. : Київ.ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 152 с.
3. Історія української культури : [зб. матеріалів і документів] / [упоряд.: Б. І. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакура та ін.] ; за ред. С. М. Калапчука, В. Ф. Остафійчука. – К. : Вища школа, 2000. – 607 с.: іл.
4. История советской дошкольной педагогики : хрестоматия : учеб. пособие для студентов пед ин-тов по спец. «Дошк. Педагогика и психология» / сост. Н. Б. Мчедлидзе и др. ; [под ред. М. Н. Колмаковой, В. И. Логиновой]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1988. – 447 с.
5. Культурне відродження в Україні / [Алексієвець М. М., Більчук М. М., Бойко С. М. та ін.] ; за ред. Т. О. Сілаєвої. – Львів : Астерикс, 1993. – 224 с.
6. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : [монографія] / В. О. Огнев'юк. – Київ : Знання України, 2003 – 448 с.
7. Програма виховання у дитячому садку. – К. : Рад. шк., 1962. – 240 с.
8. Програма виховання і навчання у дитячому садку / під ред. Є. А. Таранової. – К. : Рад. шк., 1986. – 208 с.
9. Програма та методичні рекомендації морально-етичного виховання

- дітей дошкільного віку / [Л. В. Артемова, А. М. Богуш, В. К. Котирло та ін.]. – К. : Рад. шк., 1981. – 56 с.
10. Українське дошкілля: збірник виховних матеріалів для українських родин і дитячих садків / за ред. Ярослава Чумака. – Торонто, Онт. Канада : Українське видавництво «Добра книжка», 1977. – № 208. – 470 с.
 11. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навчальний посібник / І. Г. Улюкаєва. – [вид. 4-е, доп.]. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. – 238 с.
 12. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. З. Н. Борисової. – К. : Вища.шк., 2004. – 511 с.: іл.
 13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф. 166, оп 15 1942–1980, спр. 2637, арк. 77
 14. ЦДАВОВУ України, Ф. 166, оп 15 1942–1980, спр. 4028, арк. 214
 15. ЦДАВОВУ України, Ф. 166, оп 15 1942–1980, спр. 6612, арк. 192